

УДК 598.2 (477.43)

Новак Інна Сергіївна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Серебряков В.В.** – доктор біологічних наук, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ПРИРОДООХОРОННИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАРСЬКОГО ОРНІТОЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОТИЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

Анотація: Барський орнітологічний заказник створений в 2016 р. в долині р. Рів поблизу м. Бар Вінницької обл. За результатами досліджень протягом 2012-2019 років доведено перебування на території заказника 123 видів птахів, які належать до 15 рядів і мають різний природоохоронний статус. З найвищим природоохоронним статусом відмічено 11 видів: *Anas strepera*, *Aythya ferina*, *Aquila pomarina*, *Fulica atra*, *Vanellus vanellus*, *Limosa limosa*, *Columba oenas*, *Alcedo atthis*, *Anthus pratensis*, *Lanius excubitor*. З них 4 види тут гніздуються, 6 – використовують територію заказника для годівлі і відпочинку під час весняної чи осінньої міграції та 1 – зимує.

Ключові слова: заказник, орнітофауна, природоохоронний статус.

Summary: Bar ornithological reserve was created in 2016 in the valley of the Riv River near the town of Bar in the Vinnytsya region. According to research results, during 2012-2018, 123 species of birds were recorded on the territory of the reserve. Species have different environmental status. With the highest conservation status, 11 species have been identified: *Anas strepera*, *Aythya ferina*, *Aquila pomarina*, *Fulica atra*, *Vanellus vanellus*, *Limosa limosa*, *Columba oen*, *Alcedo atthis*, *Anthus pratensis*, *Lanius excubitor*. Of these, 4 species are nesting here, 6 - use the territory of the reserve for feeding and rest during spring or autumn migration, and 1 - here it is wintering.

Key words: reserve, ornithofauna, conservation status.

Постанова проблеми. Однією з актуальних проблем сьогодення є збереження ландшафтного і біологічного різноманіття. З цією метою створюються природоохоронні території з різним рівнем заповідності, запроваджується раціональне природокористування та безвідходні технології, розробляються і реалізуються програми порятунку окремих видів чи територій, пропагується екологічна грамотність населення та інше [12]. Однією із ланок, яка сприяє збереженню і збагаченню регіонального різноманіття, є заказники державного значення.

Саме такою територією є створений в 2016 році Барський орнітологічний заказник [2, 8, 13]. На сьогодні, територія Барського орнітологічного заказника займає безпосередньо Барське водосховище (площа 218 га), прилеглі заболочені ділянки (порослі очеретом та кущами верболозів) та ділянки вологих і сухих лук.

Територія заказника розташована в долині р.Рів між м.Бар і с.Чемериси Барські та простягається на захід до с.Шершні Барського району Вінницької області у регіоні Подільського Побужжя.

Мета статті. Висвітлити природоохоронний потенціал Барського орнітологічного заказника, акцентуючи увагу на рідкісних видах птахів, які зустрічаються в межах заказника. Проаналізувати наявність виявлених видів

у різних природоохоронних документах. Детальніше охарактеризувати види, які занесені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку [10, 11].

Матеріал і методика. Наші дослідження охоплюють 2012-2019 роки. Обліки проводили у різні сезони маршрутним методом вздовж берегової лінії водосховища чи долини р.Рів (маршрут: Бар – Шершні –Чемериси Барські – Бар). Також проводились точкові обліки з центральної греблі водосховища, високого пагорба у с.Чемериси Барські та високого лівого берега у м.Бар [1]. Частина із проведених обліків проводилась спільно з Новаком В.О. та Новаком В.В.

Слід відмітити, що влітку 2014-2016 роках, досліджуючи орнітофауну водойм Вінничини, Барське водосховище обстежували орнітологи к.б.н. Матвеев М.Д., к.б.н.Тарасенко М.О (Кам'янець-Подільський національний університет ім.. І. Огієнка). На цей час результати їх досліджень, а саме по орнітофауні Барського водосховища, ще не опубліковані. Також з початку ХХІ ст. тут проводив дослідження орнітолог к.б.н. О.А. Матвійчук (Вінницький педуніверситет). Зібрані ним дані ввійшли до узагальнюючих публікацій по орнітофауні Вінницької області чи Побужжя загалом [3, 4].

Систематика і видові назви нами використані згідно визначника «Птахи фауни України» [9].

Результати та їх обговорення. Як відомо, стійкість екосистем залежить від видового різноманіття та чисельності видів, які її населяють. За результатами наших досліджень встановлено перебування в межах заказника 123 видів птахів 15 рядів [5]. Це становить 28,8% видів України [9] та 48,2% видів регіону Подільського Побужжя [3, 6]. Із них в гніздовий період нами відмічено 96 видів (для 76 – доведено гніздування, інші відмічені під час живлення), під час міграції навесні – 46 видів, під час осінньої міграції – 74, в зимовий період – 34 види [5, 7].

Аналізуючи списки видів у різних природоохоронних документах, які діють на території України, та перелік видів зареєстрованих у Барському орнітологічному заказнику, ми з'ясували у яких природоохоронних списках наявні виявлені нами види. Так, з орнітофауни заказника у :

- Червоній книзі України – 4 види;
- Європейському Червоному списку – 8 видів;
- списку згідно Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів – 18 видів;
- списку згідно Бернської конвенції – 115 видів;
- списку згідно Бонської конвенції – 37 видів;
- списку згідно Вашингтонської конвенції – 8 видів;
- Червоній книзі Вінницької області – 15 видів.

Детальніше зупинимось на видах з найвищим природоохоронним статусом, що зареєстровані у заказнику. Це види занесені до Червоної книги України: *Anas strepera*, *Aquila pomarina*, *Columba oenas*, *Lanius excubitor* та Європейського Червоного списку: *Aythya ferina*, *Fulica atra*, *Vanellus vanellus*,

Limosa limosa, *Alcedo atthis*, *Anthus pratensis*, *Lanius excubitor*, *Turdus viscivorus* [10, 11].

Anas strepera. Рідкісний гніздовий і перелітний вид регіону [11]. Нами вид спостерігався в межах заказника лише на осінній міграції. Так, 2 особини відмічені 21.10.2012 у середній частині Барського водосховища.

Aythya ferina. Нечисленний гніздовий і звичайний перелітний вид регіону [11]. Нами вид регулярно спостерігається в межах заказника. Перші птахи навесні з'являються в кінці березня – на початку квітня. У цей період в мігруючих зграях переважають самці, як правило, їх буває до 75%, а самок не більше 25% від усіх зареєстрованих особин. На гніздування тут залишається не менше 10 пар. Нами відмічались самки з виводками по 2-8 пуховичків. Вже на початку серпня нами реєструвались до 70 особин (переважно молодих птахів і самок) у нижній частині Барського водосховища. Останні птахи відлітають з території заказника у кінці жовтня – на початку листопада. Слід відмітити, що деякі самки з пташенятами досить довірливі і продовжують відпочивати чи годуватись навіть тоді, коли люди від них знаходяться в 10 метрах.

Aquila pomarina. Рідкісний гніздовий і перелітний вид регіону [11]. Нами вид спостерігався в межах заказника лише на весняній міграції. Так, 1 особина відмічена 2.04.2017 у верхній частині Барського водосховища, де наявні луки і с/г поля.

Fulica atra. Звичайний гніздовий, перелітний і зимуючий вид регіону [11]. В межах заказника лиска є одним з найчисельніших водно-болотних видів. Навесні перші птахи з'являються у третій декаді березня. В пік весняної міграції можна одночасно спостерігати до 250 особин. На гніздування залишається до 50 пар. У виводках ми реєстрували по 2-4 пуховички. В післягніздовий період, до середини жовтня, на водосховищі тримається не менше 350-300 особин. Останні птахи відлітають в першій декаді листопада. На зимівлі лисок ми не реєстрували.

Vanellus vanellus. Звичайний гніздовий і перелітний вид регіону [11]. В межах заказника чайки переважно зустрічаються у верхній частині Барського водосховища, де наявні луки і прилягають с/г поля. Перші птахи прилітають у першій-другій декаді березня. Тримаються на луках, прибережних мілководних і болотистих ділянках та на навколишніх с/г полях. В гніздовий період в межах заказника реєструвалось не більше 5 пар. Під час осінньої міграції на навколишніх полях спостерігались зграї понад 200 ос., але безпосередньо в межах заказника відмічались зграї лише до 50 ос.

Limosa limosa. Нечисленний пролітний та можливо гніздовий вид регіону [11]. Нами вид спостерігався в межах заказника лише на весняній міграції. Так, 4 особини тримались на вологих луках у верхній частині Барського водосховища протягом першої декади квітня 2016 р.

Columba oenas. Дуже рідкісний пролітний вид регіону [11]. Нами вид спостерігався в межах заказника лише на весняній міграції. Так, 2 особини відмічені 2.04.2017.

Alcedo atthis. Звичайний гніздовий і перелітний вид регіону [11]. Нами вид регулярно реєструється в межах заказника з початку квітня до початку листопада. Птахи переважно тримаються в середній і нижній частині Барського водосховища, де вони годуються. В межах заказника гніздуються 1 пара (зі сторони м.Бар, де в районі старого замку є обривистий берег). Ще 1-3 пари гніздуються на прилеглих територіях (ок. с.Балки, с.Чемериси-Барські та с.Шершні), але годуватись прилітають на водойму в межах заказника.

Anthus pratensis. Рідкісний гніздовий і перелітний вид регіону [11]. Нами вид спостерігався в межах заказника лише на міграції. Навесні шеврики реєструвались з кінця березня до середини квітня, а восени – протягом жовтня. Птахи по 1-7 особин відмічались на годівлі серед лук у верхній частині Барського водосховища.

Lanius excubitor. Рідкісний гніздовий і нечисленний зимуючий вид регіону [11]. Нами вид спостерігався в межах заказника лише в осінньо-зимовий період. Практично щороку відмічались поодинокі особини, які тримались в верхній частині Барського водосховища та на прилеглих городах і с/г полях. Ймовірно, що в межах заказника щорічно зимує 2-3 особини даного виду.

Підсумовуючи вищенаведені дані, видно, що на території заказника відмічається 11 видів з найвищим природоохоронним рангом. З них: 4 види тут гніздуються, 6 – використовують територію заказника для годівлі і відпочинку під час весняної чи осінньої міграції та 1 - тут зимує.

Висновок. Барський орнітологічний заказник має високий природоохоронний потенціал для збереження біорізноманіття краю, адже на цій території вже виявлено 123 види птахів. А це становить 28,8% від видового складу птахів України та 48,2% від видового складу регіону. Крім того, для 11 видів, що мають найвищий природоохоронний статус, територія заказника є місцем годівлі і відпочинку під час міграції, чи гніздування. Цілком ймовірно, що територію заказника використовують і інші рідкісні види, які реєструвались на сусідніх водоймах та в інших біотопах за межами заказника.

Список використаних джерел

1. Бибби К., Джонс М., Мерсен С. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц. – М., 2000. – 186 с.
2. Завадська А. Заказник «Барський»: бути чи не бути? // Газета «Барчани» від 18.04.2013 р. – №42 (623). – С.1-2.
3. Матвійчук О.А., Серебряков В.В. (2010): Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя. К. 1-280.
4. Матвійчук О., Пірхал А., Відуецький А. Птахи Вінницької області. – Вінниця, 2017. – 328 с.
5. Новак І.С., Серебряков В.В. Сезонне різноманіття птахів Барського орнітологічного заказника // Збірник матеріалів I міжнародної науково-практичної конференції “VinSmartEco” 16-18 травня 2019 р. – Вінниця: КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”, 2019. – С. 137-142.
6. Новак В.В., Новак В.А. (2015): Современная орнитофауна Подольского Побужья. - Тезисы. XIV Международная орнитологическая конференция Северной Евразии. - Алматы. 367-368.

7. Новак В.В., Новак В.О. Попередній аналіз орнітофауни Барського орнітологічного заказника // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Досвід та перспективи розвитку об'єктів природно-заповідного фонду Хмельниччини» до 5-ї річниці НПП «Мале Полісся». Славута, 2018. – С.144-150.

8. Рішення Вінницької обласної ради від 27 квітня 2012 року № 334 «Про створення нових об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення».

9. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України. – Київ, 2002. – 412 с.

10. Червона книга України. Тваринний світ. (2009): Під ред. І.А. Акімова. К. 1-600.

11. European Red List of Birds: Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities (2015): 1-77.

12. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/70-2006-%D1%80>. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року.

13. http://uk.wikipedia.org/wiki/Барський_заказник.

УДК 504.6

Павлова Тетяна Дмитрівна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Мудрак Г.В.** – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ ТОМАШПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Анотація. Стаття виконана на основі науково-методичних підходів та принципів розбудови структурних схем екологічної мережі на локальному та регіональному рівнях організації. Визначено, що основою формування каркасу локальної екомережі томашпільського адміністративного району в межах Вінницької області є природно-заповідний фонд. В результаті досліджень встановлено, що природно-заповідний фонд Томашпільського району є критичний і не може повноцінно зберігати біотичне та ландшафтне різноманіття. Для оптимізації природно-заповідного фонду Томашпільського району необхідно оптимізувати його функціонально-просторову структуру.

Ключові слова: оптимізація, природно-заповідний фонд, заповідна справа, охорона природи, Томашпільський район.

Summary. The article is based on scientific and methodological approaches and principles of developing ecological network structural schemes at the local and regional levels of the organization. It has been determined that the nature reserve fund is the basis for the formation of the frame of the local eco-network of the Tomashpil administrative district within the Vinnytsia region. As a result of the research, it has been established that the nature reserve of the Tomashpil district is sub-optimal and cannot fully conserve biotic and landscape diversity. In order to optimize the nature reserve fund of the Tomashpil district, it is necessary to optimize its functional and spatial structure.

Key words: optimization, nature reserve fund, reserved case, nature protection, Tomashpil district.

Постановка проблеми. Негативні зміни довкілля зумовлені значним антропогенним навантаженням, призвели до зменшення біоландшафтного різноманіття. Це супроводжується фрагментацією рослинного покриву, яка відбувається внаслідок його знищення, виснажливого користування, дії негативних чинників, загибелі від зміни умов існування. Збереження